

KNO-literatuur die bron is bij de VGT 2026

In ENTER2 is geen literatuur opgenomen. Onderstaande lijst bevat de literatuur die getoetst wordt tijdens de jaarlijkse Voortgangstoets.

Voor alle themakaarten geldt dat de AIOS op de hoogte is van alle vigerende richtlijnen zoals vastgesteld door de Nederlandse Vereniging voor Keel-, Neus- en Oorheelkunde en Heelkunde van het Hoofd-Halsgebied.

Ook moet elke AIOS zich scholen met kennis van één of meerdere algemene (internationale) handboeken KNO-heelkunde naar keuze en een anatomisch handboek naar keuze, waarbij vereist is dat algemene handboeken worden gebruikt die actueel en recent zijn. Van elke AIOS wordt verwacht dat zij/hij de actualiteit van de bron kan beoordelen.

Wanneer in een toets verwezen wordt naar literatuur, of wanneer kennis wordt getoetst over specifieke literatuur, dan is de AIOS gerechtigd om met andere bronnen dan de aangehaalde literatuur een gewraakt juist antwoord te betwisten en te verzoeken tot aanpassing van antwoordsleutel of norm over te gaan.

In het geval van richtlijnen verwijzen we altijd naar de laatste versie van de richtlijn op de richtlijndatabase.

Onderstaande lijst is de lijst die gebruikt zal worden voor de Voortgangstoets van maandag 26 oktober 2026.

01 Otologie

- Middle ear and mastoid microsurgery 2nd edition van Sanna M. et al. 2012
Part I *Hoofdstuk 1,4,7, 9-14, 16-20*
- Diagnostic imaging: Head and Neck, Harnsberger, Koch, Hamilton, Hudgins 3th edition, 2016 (eventueel 4th edition, 2021)
- Richtlijn Bone Conduction Devices (BCD) – 2018
- Richtlijn Tinnitus – 2016 (update 2024 en 2025)
- Richtlijn perceptieve slechthorendheid bij volwassenen – 2016 (update 2024)
- Veldnorm CI – 2008 (update 2022), *Hoofdstuk 3*
- Richtlijn follow-up na cholesteatoomchirurgie – 2020
- Richtlijn Otitis Externa – 2010 (update 2024)

02 Audiologie en hoorrevalidatie

- Nederlands leerboek audiologie (www.audiologieboek.nl)
Hoofdstuk: 1 (Basiskennis), 2 (Eigenschappen gehoor), 4.3.2 (2) (Otoakoestische emissies), 4.4.1 (2) (Elektrische potentialen in de cochlea), 4.5.1 (2) (Hersenstampotentialen), 5.2 (Geluid), 8 (Diagnostiek), 9 (Revalidatie)
- Richtlijn perceptieve slechthorendheid bij volwassenen – 2016 (update 2024)
- Richtlijn Bone Conduction Devices (BCD) – 2018
- Veldnorm hoortoestelverstrekking (NOAH protocol) – update 2017

03 Taal- en spraakstoornissen

- Nederlands leerboek audiologie (www.audiologieboek.nl)
Hoofdstuk 10 (fonetiek) en 11 (spraak en taal)
- Leerboek KNO en Hoofd-Halschirurgie. Redacteuren: Prof. Dr. N. de Vries, Prof. Dr. P. H. Van de Heyning, Prof. Dr. C. R. Leemans. Print ISBN: 978-90-368-2094-3. Elektronisch ISBN: 978-90-368-2095-0.
Hoofdstuk 9

04 Evenwichtsstoornissen

- Dizziness: a practical approach to diagnosis and management, 2nd edition 2016
Bronstein AM, Lempert T

- Richtlijn Benigne paroxysmale positieduizeligheid (BPPD) – 2020
- Richtlijn Duizeligheid bij ouderen – 2015 (update 2025)
- Richtlijn diagnostiek en behandeling van de ziekte van Ménière – 2024
- Leerboek KNO. ISBN 978-90-368-2094-3, derde druk 2019
Hoofdstuk 1.11 t/m 1.14 (p22 t/m 33)
Hoofdstuk 2.5 t/m 2.8 (p54 t/m 65)
- Bronstein, Vertigo and Imbalance. ISBN 978-0-19-960899-7 eerste druk 2013
Hoofdstuk 8, Hoofdstuk 9, Hoofdstuk 12 (p 123-124 en 131), Hoofdstuk 14 (p 145-149)
NB. Onderstaande papers van Bárány Society zijn leidend. Het boek van Bronstein dient als achtergrondliteratuur.
- **Vestibulaire migraine** Paragraaf 1 en 2 (p.167-169) uit:
Vestibular migraine: Diagnostic criteria. Consensus document of the Bárány Society and the International Headache Society. Thomas Lempert, Jes Olesen, Joseph Furman, John Waterston, Barry Seemungal, John Carey, Alexander Bisdorff, Maurizio Versino, Stefan Evers and David Newman-Toker. Journal of Vestibular Research, Volume 22 (2012), Number 4, pp. 167-172
- **Ziekte van Ménière** Paragraaf 1 en 3 (p.2-4) uit:
Diagnostic criteria for Ménière's Disease. Consensus document of the Bárány Society, The Japan Society for Equilibrium Research, the European Academy of Otolaryngology and Neurotology (EAONO), the American Academy of Otolaryngology-Head and Neck Surgery (AAO-HNS) and the Korean Balance Society. Jose A. López-Escámez, John Carey, Won-Ho Chung, Joel A. Goebel, Måns Magnusson, Marco Mandala, David E. Newman-Toker, Michael Strupp, Mamoru Suzuki, Franco Trabalzini and Alexandre Bisdorff. Journal of Vestibular Research, Volume 25 (2015), Number 1, pp. 1-7
- **Vestibulaire paroxismen** Paragraaf 2.1.1 en 2.1.2 (p. 410-411) uit:
Vestibular paroxysmia: Diagnostic criteria. Consensus document of the Committee for the Classification of Vestibular Disorders of the Bárány Society. Michael Strupp, Jose A. López-Escámez, Ji-Soo Kim, Dominik Straumann, Joanna Jen, John Carey, Alexandre Bisdorff and Thomas Brandt. Journal of Vestibular Research, Volume 26 (2016), Numbers 5-6, pp. 409-415
- **PPPD** Paragraaf 3 (pp. 195-196) uit:
Diagnostic criteria for persistent postural-perceptual dizziness (PPPD). Consensus document of the Committee for the Classification of Vestibular Disorders of the Bárány Society. Jeffrey P. Staab, Annegret Eckhardt-Henn, Arata Horii, Rolf Jacob, Michael Strupp, Thomas Brandt, and Adolfo Bronstein. Journal of Vestibular Research, Volume 27 (2017), Number 4, pp. 113-125
- **Bilaterale vestibulopathie** Paragraaf 1, 3 en 4 (p. 178-179) uit:
Bilateral vestibulopathy: Diagnostic criteria. Consensus document of the Classification Committee of the Bárány Society. Michael Strupp, Ji-Soo Kim, Toshihisa Murofushi, Dominik Straumann, Joanna C. Jen, Sally M. Rosengren, Charles C. Della Santina and Herman Kingma. Journal of Vestibular Research, Volume 27 (2017), Number 4, pp. 177-189
- Animaties HIT en VHIT (<https://www.kno-leden.nl/leden/pagina/view/id/124> OF kno-leden -> AIOS -> studie -> studiemateriaal)

05 Hersenzenuwen neuro-otologie en schedelbasis

- Richtlijn perifere aangezichtsverlamming – 2009 (update 2024)
- Richtlijn perceptieve slechthorendheid bij volwassenen – 2016 (update 2024)
- Multidisciplinaire richtlijn chronische aangezichtspijn – 2013
- Atlas of skull base surgery and neurotology, Robert K Jackler, 2009
Hoofdstuk 1-5, 13, 17 en 18
- Diagnostic imaging: Head and Neck, Harnsberger, Koch, Hamilton, Hudgins 3th edition, 2016, Part I
- Leerboek Keel-, Neus- en Oorheelkunde en Hoofd-halschirurgie. N. de Vries, PH. Van de Heyning, CR Leemans, 3e druk 2019
Hoofdstuk 8 en 14
- Rhinology and skull base surgery; from the lab to the operating room: an evidence-based

approach. C Georgalas, W Fokkens, 2013

Hoofdstukken: 36 Closure of Cerebrospinal Fluid Leaks and Repair of Meningoceles/Encephaloceles; 38 Endoscopic Approach to the Sella

- *Richtlijn Necrotiserende otitis externa – osteomyelitis schedelbasis (2025)*

06 Plastische en reconstructieve aangezichts chirurgie

- Richtlijn Basaalcelcarcinoom – 2016 (update 2024)
- Richtlijn Plaveiselcelcarcinoom (PCC) van de huid – 2018 (update 2024)
- Richtlijn Melanoom – 2019 daar waar relevant voor de KNO-arts*
Epidemiologie (2), preventie (3), personen met verhoogd risico (4.2), genetisch verhoogd risico (4.3), diagnostiek gelokaliseerde ziekte (5.1), diagnostische excisie (5.2), behandeling gelokaliseerde ziekte (5.3), behandeling gelokaliseerde ziekte (5.1), schildklierprocedure (5.4 en 6). Locoregionale ziekte/onbekende primaire tumor (7.3), Pathologie/diagnostische excisie (9.1), procedure bij onzekerheid (9.2), TNM classificatie (10), Nazorg en nacontrole (12).
*N.B. er zijn 5 modules geüpdatet in 2024 maar deze behoren niet tot de leerstof.
- Richtlijn perifere aangezichtsverlamming – 2009 (update 2024)
- Advanced Caucasian and Mediterranean Rhinoplasty, PJFM Lohuis, 2019
Hoofdstuk: 1-3, 4.1-4.11, 5.1-5.7, 7, 9 en 11
- Richtlijn craniosynostose – 2020
Verwijzing en diagnostiek (1), ademhalingsstoornissen (10), gehoorafwijkingen en spraak-en taalontwikkeling (11), beleid gehoorafwijkingen en spraak-taalontwikkeling (11.1) en screening op spraak-taalontwikkeling (11.2)
- Richtlijn septumcorrectie – 2023
- Leerboek KNO en Hoofd-Halschirurgie. Redacteuren: Prof. Dr. N. de Vries, Prof. Dr. P. H. Van de Heyning, Prof. Dr. C. R. Leemans. Print ISBN: 978-90-368-2094-3. Elektronisch ISBN: 978-90-368-2095-0. *Hoofdstuk 8 en 14*

07 Rhinologie, reuk en smaak

- Richtlijn Chronische rhinosinusitis (CRS) en neuspoliepen – 2023
- Rhinology and skull base surgery; from the lab to the operating room: an evidence-based approach. C Georgalas, W Fokkens, 2013
Hoofdstuk: 1 embryology (pagina 4-6), 2 physiology of paranasal sinuses (pagina 46), 3, 6 microbiology (pagina 96-100), 7, 8, 10 (pagina 175-178), 11 sinonasal disease-related olfactory loss (pagina 207-210), 12, 15 t/m 18, 30.
- European position paper on rhinosinusitis and nasal polyps 2020, Fokkens, Lund, Hopkins et al. Official journal of the European and international rhinologic societies and of the confederation of European ORL-HNS. Volume 38, February 2020.
Hoofdstuk 1 t/m 8
- Leerboek Keel-, Neus- en Oorheelkunde en Hoofd-halschirurgie. N. de Vries, PH. Van de Heyning, CR Leemans, 3^e druk 2019
Hoofdstuk 10-13. Paragraaf 12.13 Reukstoornissen.
- Richtlijn septumcorrectie – 2023
- European position paper on the Anatomical Terminology of the Internal Nose and Paranasal Sinuses. Rhinology Official Journal of the European and International Societies. Rhinology Supplement 24: 1-34, 2014.
- Position paper on olfactory dysfunction 2023. Rhinology Official Journal of the European and International Societies, 61, supplement 33.
Executive summary (pagina 10-14)

08 Allergie

- Richtlijn allergie van de bovenste luchtwegen – 2020
- MACVIA clinical decision algorithm in adolescents and adults with allergic rhinitis, J. Bousquet, Schunemann et al. *J Allergy Clin Immunol* 2016
- Rhinology and skull base surgery; from the lab to the operating room: an evidence-based approach. C Georgalas, W Fokkens, 2013
Hoofdstuk 12-14
- Bousquet, J., Anto, J.M., Bachert, C. *et al.* Allergic rhinitis. *Nat Rev Dis Primers* **6**, 95 (2020).
<https://doi.org/10.1038/s41572-020-00227-0> <https://doi.org/10.1038/s41572-020-00227-0>

09 Oncologie

- Richtlijn Plaveiselcelcarcinoom (PCC) van de huid – 2018 (update 2024)
- Richtlijn Basaalcelcarcinoom – 2016 (update 2024)
- Richtlijn Hoofd-halstumoren – 2023 (update 2025)
- Richtlijn primaire tumor onbekend – 2012 (update 2025)
- TNM classification of Malignant tumours 8th edition, Union for interantional cancer control, 2017 *Head and neck tumours (pagina 35-68)*, *Skin carcinoma of the head and neck, (pagina 139-151)*
- Stell & Maran's Texbook of Head and Neck Surgery and Oncology, JC Watkinson, RW Gilbert, 2012
Hoofdstuk 2, 4-17, 29-41, 49-52, 59

10 Benigne hoofd- en hals afwijkingen van het mondslimvlies

- Richtlijn Hoofd-/halsparagangliomen (HHPGL) – 2019
- Stell & Maran's Texbook of Head and Neck Surgery and Oncology, JC Watkinson, RW Gilbert, 2012
Hoofdstuk 2, 4-17, 29-41, 49-52, 59
- Pathologie van de mondholte, I vd Waal et al, 2002
Gehele boek behalve hoofdstukken 4,5,6 en 8
- Leerboek Keel-, Neus- en Oorheeskunde en Hoofd-halschirurgie. N. de Vries, PH. Van de Heyning, CR Leemans, 3^e druk 2019
Deel III
- Leidraad benigne speekselklierpathologie – 2024 (zie richtlijndatabase)

11 Laryngologie en foniatrie

- Richtlijn Stemklachten – 2016 (update 2025)
- Richtlijn Orofaryngeale dysfagie – 2017 (update 2025 en verwacht in 2026)
- Clinical laryngology, the essentials. MP Fried, M Tan, 1e druk, 2014

12 Slaapgerelateerde stoornissen, snurken en OSAS bij kinderen en volwassenen

- Richtlijn obstructief slaapapneu (OSA) bij volwassenen –2018 (update 2025)
- Richtlijn OSAS bij kinderen – 2013 (update 2024)
- Leerboek Keel-, Neus- en Oorheeskunde en Hoofd-halschirurgie. N. de Vries, PH. Van de Heyning, CR Leemans, 3^e druk 2019
Hoofdstuk 23
- De Vito, A., Carrasco Llatas, M., Ravesloot, M. J., Kotecha, B., De Vries, N., Hamans, E., Maurer, J., Bosi, M., Blumen, M., Heiser, C., Herzog, M., Montevecchi, F., Corso, R. M., Braghiroli, A., Gobbi, R., Vroegop, A., Vonk, P. E., Hohenhorst, W., Piccin, O., Sorrenti, G., ... Vicini, C. (2018). European position paper on drug-induced sleep endoscopy: 2017 Update. *Clinical otolaryngology : official journal of ENT-UK ; official journal of Netherlands Society for Oto-Rhino-Laryngology & Cervico-Facial Surgery*, 43(6), 1541–1552.
<https://doi.org/10.1111/coa.13213>
- Vicini, C., Hendawy, E., Campanini, A., Eesa, M., Bahgat, A., AlGhamdi, S., Meccariello, G., DeVito, A., Montevecchi, F., & Mantovani, M. (2015). Barbed reposition pharyngoplasty (BRP) for OSAHS: a feasibility, safety, efficacy and teachability pilot study. "We are on the

giant's shoulders". European archives of oto-rhino-laryngology : official journal of the European Federation of Oto-Rhino-Laryngological Societies (EUFOS) : affiliated with the German Society for Oto-Rhino-Laryngology - Head and Neck Surgery, 272(10), 3065–3070. <https://doi.org/10.1007/s00405-015-3628-3>

- Iannella, G., Lechien, J. R., Perrone, T., Meccariello, G., Cammaroto, G., Cannaviccini, A., Burgio, L., Maniaci, A., Cocuzza, S., Di Luca, M., Stilo, G., De Vito, A., Magliulo, G., Greco, A., de Vincentiis, M., Ralli, M., Pelucchi, S., Ciorba, A., & Vicini, C. (2022). Barbed reposition pharyngoplasty (BRP) in obstructive sleep apnea treatment: State of the art. American journal of otolaryngology, 43(1), 103197. <https://doi.org/10.1016/j.amjoto.2021.103197>
- Strollo, P. J., Jr, Soose, R. J., Maurer, J. T., de Vries, N., Cornelius, J., Froymovich, O., Hanson, R. D., Padhya, T. A., Steward, D. L., Gillespie, M. B., Woodson, B. T., Van de Heyning, P. H., Goetting, M. G., Vanderveken, O. M., Feldman, N., Knaack, L., Strohl, K. P., & STAR Trial Group (2014). Upper-airway stimulation for obstructive sleep apnea. The New England journal of medicine, 370(2), 139–149. <https://doi.org/10.1056/NEJMoa1308659>

13 Pediatrische KNO

- Richtlijn Ziekten van adenoïd en tonsillen (ZATT) – 2014
Alleen secties over kinderen
- Richtlijn Otitis Media bij kinderen in de tweede lijn – 2012 (update 2024)
- Richtlijn Slechthorendheid op de kinderleeftijd – 2012
- Richtlijn Anesthesie bij kinderen – 2013 (update 2024)
Faciliteiten bij anesthesie bij kinderen (pagina 3-13), Dagbehandeling bij anesthesie bij kinderen (3), Preoperatieve nuchtertijden bij kinderen (pagina 29-35)
- Richtlijn Schisis – 2021
Voeding (3), Lip en palatumsluiting (4), Gehoorproblematiek (5), Hypernasaliteit (6), Neuscorrectie (9).
- Richtlijn Kwaliteitsstandaard Cystic Fibrosis (CF) – 2019
Behandeling chronische rhinosinusitis (22)
- *Zie Cummings bij thema 14*
- Richtlijn Medische begeleiding van kinderen met Downsyndroom
KNO-heelkunde (14), Slaap en OSA bij kinderen met downsyndroom (19)
- Richtlijn laryngitis subglottica bij kinderen – 2014

14. Acute KNO en ziekten van adenoïd en tonsillen bij volwassenen

- Richtlijn Beleid rondom spoedoperaties – 2018 (update 2024)
Classificatiesystemen spoedoperaties (2), Communicatie rondom Spoedoperaties (14)
- Acute boekje
Hoofdstuk: acute dyspneu, bloedingen, respiratoire insufficiëntie, hoge luchtwegobstructie/stridor, anafylactische reacties.
- Cummings:
005 General considerations of anesthesia and management of the difficult airway, 006 Surgical Management of the difficult airway, 007 Tracheotomy, 023 maxillofacial trauma, 033 nasal fractures, 042 epistaxis, 067 laryngeal and esophageal trauma, 121 penetrating and blunt trauma to the neck, 139 chronisch otitis media, mastoiditis and petrositis, 150 sensorineural hearing loss in adults, 153 infections of the labyrinth, 207 aerodigestive foreign bodies and caustic ingestion.
- Clinical laryngology, the essentials. MP Fried, M Tan, 1e druk, 2014
Hoofdstuk 13 Laryngeal trauma en Hoofdstuk 20 Tracheotomy
- Richtlijn Ziekten van adenoïd en tonsillen (ZATT) – 2014
Alleen de secties over volwassenen

15. Ouderenzorg

- Richtlijn Duizeligheid bij ouderen – 2015 (update 2025)

- Richtlijn perioperatief traject – 2020 (update 2025)
Stap 1: spreekuur operateur (3), Stap 6: aankomst op operatiekamer (8). Stap 7: operatie in het perioperatief traject (9), Stap 8: einde procedure in het perioperatief traject (10), Stap 11: Verpleegafdeling in het perioperatief traject (13) Stap 12: ontslag uit de instelling (14)
- KNO in de vergrijzende samenleving
<https://www.kno-leden.nl/leden/public/doc/2019%20KNO-rapportvergrijzing%20volledig.pdf>
- Richtlijn Preventie van valincidenten bij ouderen – 2025
Risicofactoren voor valincidenten bij ouderen (5), Beoordeling valrisicoverhogende medicatie (10), Organisatie van zorg bij valpreventie ouderen (18)

Geselecteerde artikelen NTvKNO 2025 en overig

- Richtlijnherziening: Perifere Aangezichtsverlamming (voorheen Idiopathische Perifere Aangezichtsverlamming). Koen Ingels en Caroline Driessen. NTvKNO, 2025, 31e jaargang, nr. 2.
- Groen, groener, groenst. Handreiking voor a(n)ios die de zorg willen verduurzamen. De Jonge Specialist, 2021 (<https://www.dejongespecialist.nl/wp-content/uploads/2024/07/2021-djs-handleiding-groen-final.pdf>).
 - Vragen in aansluiting op deze handreiking kunnen bij elk thema terugkomen in het kader van sociaal-maatschappelijke consequenties.